

Tämä on rinnakkaistallenne.

Rinnakkaistallenteen sivuasettelut ja typografiset yksityiskohdat *saattavat poiketa* alkuperäisestä julkaisusta.

Julkaisun tekijä(t): Liikanen, Sanna-Liisa; Tapio, Tarja; Tervonen, Harriet

Julkaisun nimi: Toimijuus ja toiveisuus taloudellisen pärjäämisen ja köyhyyden tematiikassa

Julkaisuvuosi: 2025

Versio: Julkaistu versio

Lisenssi: CC BY-NC-ND

Käytä viittauksessa alkuperäistä lähdettä:

Liikanen S.-L., Tapio T. & Tervonen H. (2025). Toimijuus ja toiveisuus taloudellisen pärjäämisen ja köyhyyden tematiikassa. Teoksessa Jari Helminen (toim.), *Osaamiskärjistä suuntaviivoja strategisiin tutkimus- ja kehittämishjelmiin*, (s. 111-123). Diakonia-ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-450-3>

Sanna-Liisa Liikanen, Tarja Tapio ja Harriet Tervonen

TOIMIJUUS JA TOIVEIKKUUS TALOUDEL- LISEN PÄRJÄÄMISEN JA KÖYHYEDEN TEMATIIKASSA

Yhä useampi suomalainen kamppailee taloudellisen pärjäämisen kanssa, mikä rapauttaa toimijuutta, kaventaa osallisuutta ja heikentää sosiaalista toimintakykyä. Tässä artikkelissa taloudellisen pärjäämisen ja köyhyyden tarkastelussa ja niihin liittyvien ongelmien käsittelyssä nojaututaan yhteiskuntatieteelliseen makro-, meso- ja mikrotasojen tarkasteluun eli yhteiskuntaan, sosiaalialan työhön ja yksilön ja perheen kokemukseen köyhyydestä.

Pärjäämisen pakko ja taloudellinen toimijuus

Taloudellisen pärjäämisen haasteet eivät koske enää vain heikoimmassa sosioekonomisessa asemassa ja erityisen tuen tarpeessa olevia. Myös työssäkäyvä keskiluokka kokee turvattomuutta, taloudellista epävarmuutta ja pelkoa arjessa selviytymisestä.

Vähävaraisten, sosiaalihuollon palveluja ja taloudellisia tukia tarvitsevien ihmisten, perheiden ja yhteisöjen asema on muuttumassa uuden lainsäädännön myötä. Muutoksia tukien ja palvelujen rahoitukseen on tulossa leikkausten kautta, mutta myös lainsäädäntöä uudistetaan. Muutoksia perustellaan ihmisten aktivoimisella työelämään tai koulutukseen ja siten pois tilanteesta, jossa pääasiainen toimeentulo koostuu erilaisista tuista ja etuuksista.

Vuonna 2023 aloittaneen Petteri Orpon hallituksen ohjelma (Valtioneuvosto, 2023) sisältää useita sosiaaliturvaan kohdistuvia leikkauksia, kuten työttömyys-turvan suojaosan ja lapsikorotusten poistamisen, asumistuen leikkaukset ja toimeentulotuen myöntämiseen kohdistuvat tarkennukset. Tehtyjen laskelmien (Ensi- ja turvakotien liitto [ETKL], 2024; Hiilamo ym., 2023; SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry [SOSTE], 2023) mukaan esitetyt toimet kasvattavat tuloeroja ja köyhyysriskiä. Kotitaloudet saavat aiempaa harvemmin yleistä asumistukea. Kansaneläkelaitoksen ([Kela], 2024b) tilaston mukaan yli 10 000 ruokakuntaa vähemmän sai yleistä asumistukea lokakuussa 2024 kuin vuotta aiemmin. Perustoimeentulotuessa huomioitaviin asumismenoihin kohdistuvilla leikkauksilla todennäköisesti lisätään asumisen turvattomuutta, ja riski joutua asunnottomaksi kasvaa (Hiilamo ym., 2023, s. 27).

Parhaillaan suunnitteilla olevan yleistuen saamisen perusteissa (Sosiaali- ja terveysministeriö [STM], 2024) hakijalle korostetaan sitä, että taloudellinen tuki on tulevaisuudessa selvästi nykyistä toimeentulotukea vastikkeellisempaa. Suunnitteilla oleva yleistuki sisältäisi perusosan elämiseen, asumisosan asumiseen ja harkinnanvaraisen osan viimesijaiseksi turvaksi. Yleistuesta todetaan lisäksi, että sen ensimmäisessä vaiheessa yleistukityöryhmä tarkastelisi peruspäivärahan ja työmarkkinatuen yhdistämistä yleistueksi. Perusturvaetuuksien yhdenmukaistamistyö on jo aloitettu, kun suojaosat ja lapsikorotukset poistettiin loppuvuodesta 2023. (STM, 2024.)

Nykyisen toimeentulotuen perusosaa voidaan alentaa jopa 40 prosenttia, mikäli hakija ei ole hakeutunut työllistymistä tai koulutusta edistäviin palveluihin vaan laiminlyönyt velvollisuutensa toimeentulonsa hankkimisessa tai edistämisessä. Tällöin henkilölle on kuitenkin sosiaalitoimessa laadittava suunnitelma itsenäisen selviytymisen tukemiseksi. Tulevaisuudessa tämä vastikkeellisuus tulee olemaan selkeämpi. Saadakseen toimeentulotukea henkilön on siis osallistuttava toimiin, joilla hänen edellytyksensä koulutukseen tai työelämään paranevat.

Lisäksi aikaisemmin viimesijaiseksi tarkoitetun toimeentulotuen edellytyksiin lisätään syyperustaisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että hakijalla tulee olla erityinen, hyväksyttävä syy, jonka perusteella hänelle muodostuu oikeus toimeentulotuen korvaavaan yleistukeen. Aikaisemmin oikeus toimeentulotukeen on muodostunut laskelmasta hyväksyttävistä menoista ja käytettävissä olevista tuloista. Laskelman perusteella muodostunut vaje on oikeuttanut toimeentulotukeen laskelmaa vastaavassa suhteessa (Kansaneläkelaitos [Kela], 2024a, s. 197). Tulevaisuudessa tarvitaan siis vielä erillinen syy, joka oikeuttaa yleistukeen.

Kysymyksessä eivät ole pelkästään sosiaaliturvaan ja palveluihin liittyvät muutokset vaan laajempi yhteiskunnallinen suunnanmuutos, jossa universaaliudelle ja sen rinnalla selektiivisyydelle perustuneesta hyvinvointivaltiosta siirrytään selvästi kohti tarve- ja syyperustaista hyvinvointiyhteiskuntaa. Olemme samalla siirtymässä hyvää vauhtia pois pohjoismaisesta hyvinvointivaltion mallista ja lähenemässä angloamerikkalaista hyvinvointiyhteiskunnan mallia. (Ks. myös Esping-Andersen, 1990; Tapio, 2024.)

Etuuden vastikkeellisuus, syyperustaisuus ja selvä selektiivisyys sekä lähtökohta, jossa toimeentulotuen kaltaisen viimesijaisen tuen eli yleistukeen suunnitellun harkinnanvaraisen osan on johdettava aktivoitumiseen työelämässä tai koulutuksessa, eivät kuitenkaan ole kaikille eivätkä kaikissa elämäntilanteissa mahdollisia. Tällaiset henkilöt ovat perinteisesti olleet aikuissosiaalityön ja -ohjauksen asiakkaita. Sosiaalityöllä ja -ohjauksella on tuettu ihmisten kyvykkyyttä ja itsenäistä selviytymistä arjessa. Se, että siirrytään selvästi syyperustaisuuteen ja vastikkeellisuuteen, vahvistaa myös yksilön ylikorostunutta vastuuta vastoinkäymisistä, jotka ovat osaltaan johtaneet köyhyyteen. Etuus- tai palveluoikeuden menettäminen voi myös johtaa syvenevään syrjäytymiseen.

Toimijuus, velvoittavuus ja pakko

Usein sosiaalialan asiakastyössä tehdään työtä myös asiakkaan elämäntyyliin ja elämäntapaan liittyvien valintojen, päätösten ja toiminnan suhteen. Niihin pyritään vaikuttamaan erityisesti kuntouttamisen ja aktivoinnin yhteydessä tarkoituksena rohkaista ja ohjata asiakasta kohti työelämää ja koulutusta. Pyrkimys on tukea asiakkaan itsenäistä selviytymistä arjessa, jota tarkastellaan tässä toimijuuden kautta. Toimijuudella tarkoitetaan tässä löyhästi ihmisen kykyä ja mahdollisuutta tehdä päätöksiä sekä toimia omien päätöstensä pohjalta. Toimijuutta ovat myös kokemus ja käsitys siitä, että mahdollisuus toimintaan ja päätöksiin on olemassa.

Toimijuus on siis muutakin kuin tosiasiallisesti näkyvää toimintaa, valintoja ja päätöksiä, jotka toteutuvat tässä ja nyt. Toiminta, valinnat ja päätökset näkyvät tässä ja nyt tapahtuvan lisäksi kokonaisuutena, jota esimerkiksi aikuissosiaalityössä tulee tarkastella laajempaan, elämäntapaan ja elämäntyyliin asettuvana kehikkona. Näkökulmaa voisi kuvailla sosiologiseksi.

Näin tarkasteltuina elämäntapa ja elämäntyyli muodostavat sosiaalisen rakenteen, joka muovautuu ja muuntuu arjen toiminnassa. Samalla se kuitenkin puitteistaa ja luo rajoja (Jyrkämä, 2007). Näin elämäntapa asettuu sosiaalisen rakenteen kaltaiseksi puitteeksi (esim. Settersten, 2006). Elämäntapaa voidaan pi-

tää vahvemmin arvoihin ja normeihin juurtuvana kokonaisuutena, joka muuntuu elämäntyyliä hitaammin. Elämäntyyliä muuntuvat nopeammin, ja niihin voidaan vaikuttaa selvemmin esimerkiksi kuluttamiseen liittyvillä valinnoilla.

Myös Jon Hendricks ja Laurie Russell Hatch (2006, s. 306) ovat lähestyneet elämäntyyliä sosiaalisen rakenteen tavoin. He näkevät rakenteen muodostuneen vakiintuneiden käytäntöjen, instituutioiden ja organisaatioiden varaan. Nämä elementit ovat yksilöistä erillään. Silti niiden vaikutus yksilöiden elämään ja toimintaan on niin merkittävä, että ne näkyvät myös yksilötasolla ja niiden vaikutukset ovat ennustettavissa.

Toimijuutta voidaan siis ajatella siten, että sosiaalinen ympäristö ja rakenne, yksilöllinen toiminta, päätökset ja valinnat sekä niitä ohjaavat kokemukset, odotukset ja uhat läpileikkaavat toisensa. Tällöin yksilölliset tekijät yhdistyvät rakenteellisiin tekijöihin ja voidaankin puhua sisäistetystä rakenteesta (esim. Stones, 2005, s. 72–73).

Erityisesti feministisessä tutkimuksessa käytetään käsitettä intersektionaalisuus: yhteiskunnalliset instituutiot, kuten koulut ja oppilaitokset, lainsäädäntö ja erilaiset organisaatiot vaikutuksineen läpileikkaavat yksilöiden elämän ja vaikuttavat heidän kokemukseensa elämästä. Näin se, mikä on ikään kuin yksilön ulkopuolella, läpileikkaa yksilön kokemusmaailman, risteytyy erilaisten, eri taustoilta lähtöisin olevien vaikutusten kanssa ja muodostuu yksilölliseksi.

Vastikkeellisuus ja syyperustaisuus normatiivisina pakkoina

Vastikkeellisuus ja syyperustaisuus asettuvat siis tästä näkökulmasta normatiivisiksi pakoiksi, joiden tarkoituksena on ohjata toimintaa, päätöksiä ja valintoja. Ne ovat velvoittavia, ja niiden noudattaminen tuottaa jotakin toivottavaa ja välttämätöntä: sosiaalietuutta arjen ylläpitämiseksi. Vastaavasti niiden noudattamatta jättäminen johtaa etuuksien pienenemiseen tai poistamiseen. Näin on ollutkin tilanne esimerkiksi toimeentulotuessa, jonka perusosaa voidaan vähentää, mikäli asiakas ei osallistu aktivointitoimenpiteisiin tarkoituksenaan kouluttautuminen tai työelämään sijoittuminen esimerkiksi välityöpaikkojen kautta.

Velvoittavuus ja syyperustainen toiminta, joka perustuu ulkopuolelta tulevaan normatiivisuuteen, ovat hieman ristiriitaisia asiakkaan toimijuuden, itsemääräämisen ja itsemäärätelyn kanssa. Esimerkiksi sosiaaligerontologiassa toimijuutta ja autonomiaa lähestytään synonyymeinä (Wray, 2007). Toimijuutta itsemäärätelynä ja itsemääräämisenä ei siis voi tarkastella pelkästään toimintana tai osallistumisena, jota ohjaa pakko.

Sosiaaligerontologi Jyrki Jyrkämä (2003, 2007) lähestyy toimijuutta positiona, asemana. Sen keskiössä on toimiva, toimintaansa jäsentävä ja sitä toiminnan ja päätöstensä yhteydessä peilaava, pohtiva ja uudelleensuuntaava yksilö. Yksilö, toimija, ei Jyrkämän (2003, 2007) modaliteettiteorian mukaan tee päätöksiä sosiaalisessa ja kulttuurisessa tyhjiössä vaan sosiaalisten rakenteiden ja toimintatilanteiden puitteistamien mahdollisuuksien ja rajoitteiden kokonaisuudessa ja yhteydessä.

Toimijuus koostuu tilanteellisista tekijöistä, toimijuuden edellytyksistä: tahottomisesta, kykenemisestä, osaamisesta, haluamisesta ja tuntemisesta (kokeemuksesta). Kuitenkin se, missä ajallis-paikallisessa leikkauspisteessä toimijuus hahmottuu, määrittelee ne mahdollisuudet ja rajoitteet, joihin toimijuuden modaliteetit suhteutuvat. Lisäksi ihmisen historia, mennyt elämä ja sen pohjalta nousevat uhat ja esteet, toiveet ja tavoitteet asettuvat toimijuutta puitteistaviksi. Toimijuuteen ei siis voi periaatteessa pakottaa.

Pakkojen ja velvollisuuksien haavoittavuus

Sosiaalialan työssä ihmistä ja hänen yhteisöään tarkastellaan erityisen tuen tarpeen kautta, jos hänellä on useita arjessa selviytymistä uhkaavia tekijöitä, kuten köyhyys tai mielenterveyteen, päihteisiin, asumiseen tai toimintakykyyn liittyviä ongelmia. Nämä tekijät muodostavat tilanteen, jossa asiakasta lähestytään myös erityisen haavoittavana.

Tällöin pakot ja velvollisuudet eivät aina rohkaise tai vahvista toimijuutta vaan rapauttavat sitä ja lisäävät haavoittuvuutta. Haavoittuvuus voidaan nähdä jonkinasteisena epävarmuutena, riskinä ja emotionaalisenä altistumisena. Haavoittuvuus ja haavoittavat elämäntilanteet ovat suomen kielessä verraten uusia käsitteitä, ja ne liitetään marginaalisuuden ja eriarvoisuuden käsitteisiin (ks. esim. Jokinen ym., 2022; Ohisalo ym., 2015; Raitakari ym., 2022).

Riittämättömät julkiset palvelut voivat osaltaan lisätä haavoittuvuutta. Julkinen valta ei voi poistaa ihmiselämään kuuluvaa haavoittuvuutta, mutta oikea-aikaisilla, riittävillä palveluilla voidaan lievittää haavoittuvuuteen liittyvää inhimillistä hätää ja turvattomuutta. Haavoittuvuutta vähentävien toimien tulisi edistää yksilön toimintamahdollisuuksia ja itsemääräämisoikeutta. (Raitakari ym., 2022, s. 7–17.)

Taloudellinen niukkuus ja koettu köyhyys

Yksilöiden ja perheiden kokemat taloudelliset vaikeudet ja koettu köyhyys haastavat pärjäämistä. Köyhyys voidaan määritellä taloudellisten resurssien puutteesta johtuvaksi sosiaalisen toimintakyvyn rajoittuneisuudeksi (Kangas & Ritakallio, 2008). Tulonjaon eriarvoisuus ja suhteellinen köyhyys ovat yhteydessä muihin eriarvoisuuden muotoihin. Taloudellinen niukkuus tuo arkeen pakkotahtisuutta ja rajoittaa toimijuutta (mm. Virrankari & Isola, 2021).

Köyhyyden mittaamisessa on Suomessa perinteisesti käytetty toimeentulotukiasiakkuutta (mm. Ahola & Hiilamo, 2013). Perustoimeentulotukea saava kotitalous elää niukassa taloudellisessa tilanteessa, ja pitkäaikainen toimeentulotuen asiakkuus on köyhyysriski. Väliaikaiseksi tarkoitettu toimeentulotukiasiakkuus tarkoittaa pitkittyessään niukkaa arkea ja sitä, että etuutta haetaan pääsääntöisesti kuukaudeksi kerrallaan. Arjen aikajänne kutistuu, ja tulevaisuuden ennustettavuus murenee.

Toimeentulotuen asiakkuus köyhyysmittarina on kuitenkin myös ongelmallinen. Sitä käytettäessä on huomioitava piiloköyhyys eli se, että osa sosiaalihuollon niin sanotun normitulon alittavista henkilöistä ei jostakin syystä hae viimesijaisista etuutta (Mattila ym., 2021, s. 59–60). Lisäksi perustoimeentulotuen pohjana oleva laskelma ei välttämättä vastaa kotitalouden todellista tilannetta. Esimerkiksi asumismenoina laskelmassa huomioidaan niin sanotut kohtuulliset asumismenot alueelle ja perhekolle (Kela, 2024a, s. 51, s. 61–62). Toimeentulotukitilastoja tarkasteltaessa on myös huomioitava mahdollisten poliittisten toimien, kuten toimeentulotuen ehtojen kiristämisen, vaikutus toimeentulotuen asiakastilastoihin. Toimeentulotuen myöntämisen ehtojen kiristäminen näkyy toimeentulotuen saajien vähenemisenä, vaikka ihmisten tosiasiallinen tilanne ei ole parantunut – päinvastoin. (Kangas & Ritakallio, 2008, s. 16–17.)

Taloudellista toimeentuloa, pärjäämistä, onkin tärkeää lähestyä myös subjektiivisen kokemuksen kautta. Lapsiperheköyhyyttä tarkasteltaessa on tärkeää kuulla myös lapsen kokemus hänen ja hänen perheensä taloudellisesta hyvinvoinnista. Kokemukset köyhyydestä ovat paitsi taloudellisia eli esimerkiksi kulumismahdollisuuksien niukkuutta myös sosiaalisia ja emotionaalisia. Köyhyyden kokemukset ovat myös hyvin henkilökohtaisia. Ne on tuotettu siinä sosiaalisessa tilassa, jossa yksilö ja perhe elävät arkeaan. (Mäkinen ym., 2024; Vinberg, 2024.) On myös tärkeää ymmärtää, että köyhyys on elämäntilanne. Elämäntilanteeksi sanoitettuna köyhyys sisältää myös mahdollisuuden tilanteen kohenemiseen ja köyhyyden päättymiseen.

Niukka arki, köyhyys ja turvattomuus elämäntilanteena

Yksilön pärjäämistä korostava yhteiskunnallinen puhe voi sivuuttaa ja jättää tunnistamatta köyhyyden ja haavoittuvuuden sekä niitä synnyttävät ja syventävät rakenteet. Sosiaalityössä tasapainoillaan vastuullistamisen ja yksilökohtaista harkintaa edellyttävien arjen todellisuuksien välillä. (Mm. Nørup ym., 2022; Ojanen, 2023.) Tämän päivän globaalit riskit asettavat vaatimuksia myös varautumiselle. Kaikilla ei ole mahdollisuuksia kotona olevaan hätävaraan.

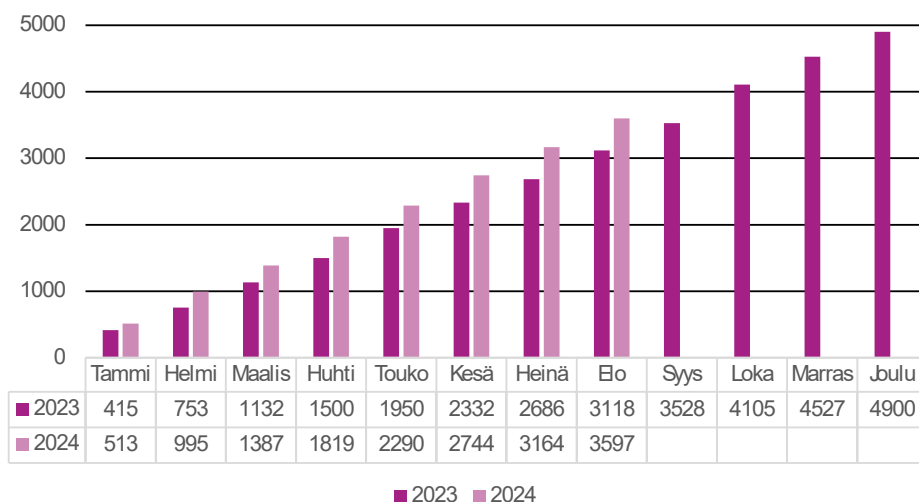
Pohjois-Pohjanmaalla kerättiin kokemustietoa asukkaiden hyvinvoinnista vuonna 2021 Minun arkeni ja elämäni -kyselyn avulla. Kysely toteutettiin ensimmäisenn kerran syksyllä 2021. Se oli osoitettu täysi-ikäisille pohjoispohjalaisille. Lasten ja nuorten (7–17-vuotiaiden) kokemustietoa hyvinvoinnista kerättiin puolestaan ZekkiPro-palvelulla. Minun arkeni ja elämäni -kyselyyn syksyllä 2021 vastanneista (N = 4 693) suurin osa koki pärjäävänsä hyvin myös taloudellisesti. Taloudellinen toimeentulo oli kuitenkin yksi niistä asioista, joihin pohjoispohjalaiset kokivat kaipaavansa eniten muutosta. Lisäksi kaikissa ikäryhmissä oli vastaajia, jotka kokivat taloudellisen toimeentulonsa huonoksi. (Goman & Liikainen, 2024; Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialue [Pohde], 2023.) Tilastot osoittavat, että Pohjois-Pohjanmaalla pienituloisuus on yleisempää kuin maassa keskimäärin mutta toimeentulotukea alueella haetaan harvemmin (Kostamo-Pääkkö ym., 2023; Pohde, 2023; Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2024). Taustalla olevia syitä voivat olla esimerkiksi avun hakemisen korkea kynnyks, avun hakemiseen ja vastaanottamiseen liittyvä stigma ja palvelujen saavutettavuus.

ETKL toteutti syksyllä 2023 yhteistyössä SOSTEn kanssa vaikutusten arvioinnin johdannossa esiin tuoduille hallituksen suunnitteleuille leikkauksille hyödyntäen mikrosimulaatiomalleja. Arvioinnin mukaan suunnitellut sosiaaliturvaetuuksien leikkaukset lisääisivät köyhyyttä ja kasautuisivat tietyille väestöryhmille, kuten lapsiperheille. Erityisesti yhden vanhemman perheille leikkaukset olisivat suuria paitsi absoluuttisesti myös suhteellisesti. Työttömyysturvaan ja asumistukeen kohdistuvien leikkausten arvioitiin lisäävän toimeentulotuen tarvetta. Arvioinnin mukaan 17 000 putoaisi etuuksien leikkausten johdosta lapsiperheköyhyyteen ja toimeentulotukimenot kasvaisivat yli 170 miljoonaa euroa. (SOSTE, 2023.)

Miten nämä ennusteet ja arviot ovat toteutuneet? ETKL teki kesällä 2024 kyselyn, jonka tavoitteena oli nostaa esille lapsiperheiden kohtaamia konkreettisia taloudellisia vaikeuksia ja antaa ääni lapsiperheiden kokemuksille. Kyselyyn osallistuneista (N = 420) vanhemmista 38 prosenttia kertoi olevansa jatkuvasti huolissaan siitä, saako katettua perheen perusmenot, kuten ravinnon ja asumisen.

Puolet vastaajista oli usein tai jatkuvasti huolissaan siitä, riittävätkö rahat vauvan tai lapsen välttämättömiin menoihin. (ETKL, 2024.)

Asumismenot ovat kotitalouksissa yleensä suurin menoerä, ja hallituksen säästöjä kritisoineet ovat olleet huolissaan erityisesti sosiaaliturvaetuuksia saavien selviytymisestä asumismenoista (mm. Toivonen, 2024). Ulosottolaitokselta (2024) saatujen lukujen mukaan (Kuvio 1) toimitetut häädöt ovat selvästi lisääntyneet viime vuodesta. Kuvion lukumäärät ovat kumuloituvia. Vuonna 2024 oli elokuun loppuun mennessä toimitettu yli 450 häätöä enemmän kuin samaan aikaan edellisenä vuonna.

Kuvio 1. Toimitetut häädöt vuosina 2023 ja 2024

Toimitetut häädöt ovat vain jäävuoren huippu, eivätkä häätötilastot kerro koko kuvaa asumisen turvallisuudesta. Häädöt ovat vain yksi seuraus taloudellisen tilanteen ja arjen hallitsemisen kyvyn heikkenemisestä.

Sosiaalityön mahdollisuudet köyhyyttä kokeneiden tukemisessa

Luottamus on tulevaisuuteen suuntaavaa – se on esimerkiksi ennustettavuutta ja turvallisuutta. Institutionaalinen luottamus voi todentua esimerkiksi sujuvana sosiaalihuollon asiakkuutena ja laadukkaana palveluna sekä myös rohkeutena hakea palvelua (Heino & Lillrank, 2020). Institutionaalinen luottamus rakentuu asiakkaan ja ammattilaisen kohtaamisissa ja asiointikokemuksissa. Luottamus instituutioon, kuten hyvinvointivaltioon, rakentaa ennustettavuutta ja on tärkeää

myös instituution toiminnalle. (Heino, 2016.) Hyvinvointivaltion tulee huolehtia jäsenistään ja varmistaa heille viime kädessä turvalliset elämän edellytykset (L 731/1999 19. §; L 1301/2014 1. §). Sosiaalityö tekee perinteisesti työtä köyhyyttä kokeneiden ihmisten tukemiseksi ja heidän elämisen edellytystensä varmistamiseksi. Köyhiksi itsensä kokevat eivät niinkään luota palveluihin, ammatillaisiin, palvelujärjestelmään tai sosiaalityöhön vaan läheisiinsä ja omaan selviytymiseensä. Palvelujärjestelmä näyttää byrokraattiselta, ja sen toimet voidaan kokea jopa vääräyksiksi. (Liikanen, 2017.)

Tutkittaessa pohjoismaisten sosiaalialan ammattilaisten käsityksiä köyhyydestä suomalaiset sosiaalialan ammattilaiset näkivät pohjoismaisia kollegoitaan useammin köyhyyden itse aiheutettuna, eivät siis yhteiskunnallisena tai rakenteellisena ongelmana (Blomberg ym., 2013, s. 77). Sosiaalityöntekijän velvollisuus julkisissa palveluissa on olla selontekovelvollinen sekä organisaatiolle että myös asiakkaalle. Uuden julkisjohtamisen aikana sosiaalityöltä vaaditaan muun muassa työn tuotteistamista ja vaikuttavuutta. Käytännön sosiaalityöhön kuuluu myös tilannekohtainen harkinta, jota tehdään eettisiä perusteluja pohtien. (Juhi-la, 2009.) Anna Kontula (2024) kirjoittaa blogitekstissään, että Kela-siirron tuomia merkittäviä muutoksia saattavat olla sosiaalityön ammattilaisten roolien muuttuminen rohkeammiksi ja vähemmän byrokraattisiksi sekä paluu sosiaalityön juurille, ihmisten rinnalle. Köyhyystietoisuuteen kuuluvat muun muassa köyhyyden rakenteellisuuden ymmärtäminen sekä köyhyyttä kokeneiden kokemusten kuuleminen ja osallisuuden vahvistaminen (Krumer-Nevo, 2016).

Kirsi Niukon ja Katri Viitasalon (2024) mukaan sosiaalityössä tulee pyrkiä vaikuttamaan talousvaikeuksien juurisyihin ja kehittää toimivia asiakastyön käytäntöjä. On tärkeää päästää irti ongelmakeskeisyydestä, kohdata asiakas dialogisessa vuoropuhelussa ja rakentaa luottamusta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita ongelmien sivuuttamista. Konkreettinen tuki, kuten harkinnanvarainen toimeentulotuki tai työntekijän ohjaus sosiaaliturvaetuuksien saamiseksi, on tärkeää. Timo Toikko ja kollegat (2022) tuovat tutkimuksessaan esille, että lapsiperheen saama harkinnanvarainen toimeentulotuki voi toimia konkreettisena puskurina lastensuojelun tuen tarpeelle.

Poikkeuksena muista maamme suurimmista kaupungeista Oulussa häätöjen määrä on vähentynyt. Siellä on tehostettu asumisneuvontaa vuoden 2023 alusta alkaen. Asumisneuvonnassa kohdataan monesti ihmisiä, joilla on häätöuhka. Asumisneuvojat kertovat sanomalehti Kalevan haastattelussa asiakkaidensa elämäntilanteen olevan usein ajautunut akuuttiin kriisiin, minkä vuoksi asumiseen liittyvät velvoitteet ovat voineet jäädä hoitamatta. Asumisneuvonnassa pyritään

tukemaan asiakasta hädän ehkäisyssä ja asunnon säilyttämisessä, mikäli se suinkin on mahdollista. (Juntti, 2024.) Kriisiytyneessä tilanteessa tuen on oltava saavutettavaa ja tarvittavan intensiivistä. Häätöjen kasvutrendin katkaiseminen asumisneuvonnan tehostamisella on tästä yksi esimerkki.

Luottamus pärjäämiseen ylläpitää toiveikkuutta

Itsenäisesti arjessa selviytymistä tukevien toimien säilyminen nykytasolla on tulevaisuudessa epävarmaa. Samalla paine siitä, että yksilöille siirretään ylikorostetusti vastuuta omasta huono-osaisuudestaan, haavoittuvuudestaan ja siitä, että arjessa itsenäisenä selviytymisessä on ongelmia, kasvaa. Kaikissa tilanteissa ihminen ei kykene toimimaan omaa aktivoimistaan ja aktivoitumistaan edistäen. Tämä koskee erityisesti haavoittuvassa asemassa olevia yksilöitä ja perheitä, joita sosiaalialan työssä lähestytään erityisen tuen tarpeessa olevina.

Taloudelliseen huono-osaisuuteen ja ongelmiin selvitä arjessa liittyy usein voimakkaita häpeän, pelon ja toivottomuuden kokemuksia, jotka voivat vaikeuttaa avun piiriin hakeutumista. Yksilön pelko siitä, ettei hän voi hallita omaa elämänsä, voi jäädä vaille huomiota, sillä tilastot eivät tavoita turvattomuuden kokemuksia. Keskittymällä ammatillaiskohtaamisissa pelkästään kohtaamiseen sivuutetaan taloudellisen niukkuuden kokemukset. Yksilön käsitys hänen omasta yhteiskunnallisesta asemastaan vahvistuu, kun hän kokee talousosaamisensa kasvavan, ja hänen kokemuksensa yhteiskunnallisena toimijana lisääntyy toimijuuden rapautumisen sijaan. Omien voimavarojen vahvistumisen myötä kyky vuorovaikutukseen lisääntyy, mikä taas vahvistaa itseluottamusta ja liennyttää omaan toimijuuteen ja pärjäämiseen liittyviä häpeän, pelon ja toivottomuuden tunteita.

Huolehditään siitä, että kaikilla on mahdollisuus toimijuutta vahvistavaan osallisuuteen ja turvattuun toimeentuloon! On tärkeää, että talousasiat ymmärretään asioiksi, joihin voidaan vaikuttaa, ja että köyhyys ymmärretään vain köyhäksi elämäntilanteeksi. Sosiaalialan työssä raha-asiat on tärkeää ottaa puheeksi palvelujen tarvetta selvitettyä. Otetaan siis raha-asiat puheeksi muiden asioiden kanssa! Tärkeää mielekkään ja turvallisen arjen sujumiseksi olisi myös juurisyihin puuttuminen sekä yksilön ja perheen tarpeet huomioiva, ajallaan tuleva ja saavutettava tuki.

Sosiaalialan tehtävänä on luoda luottamusta ja ylläpitää toiveikkuutta arjessa. Toiveikkuus ilmentää luottamuksen vahvistumista. Toisin kuin terveydenhuollossa, jossa voidaan asettaa ja ennustaa aikarajoja sairaudesta paranemiseen, suhdeperustaisessa työssä sosiaalialalla ei voida asettaa aikarajoja toimijuuden

vahvistumiseen. Myös mittaamisen ja mittareiden soveltuvuudessa sosiaalialan työn vaikuttavuuden arvioimiseksi on omat haasteensa. Sosiaalialan kontekstissa rapautuneen toimijuuden vahvistaminen etenee usein hitaasti, mikä toiveikkouden näkökulmasta voi näkyä esimerkiksi haluttomuutena kuolla tai siinä, että yksilö kokee voivansa tehdä jotakin huomenna. Toiveikkaus nähdään usein positiivisena voimana. Sen liiallinen korostaminen voi kuitenkin johtaa vaikeuksien ja rakenteellisten ongelmien vähättelyyn.

Köyhyys ja sen vaikutukset koetaan yksilötasolla tavallisessa arjessa. Silti sen juurisyyt ovat usein rakenteellisia, ja ne ovat yhteydessä myös yhteiskunnallisten voimavarojen epätasa-arvoiseen jakautumiseen. Köyhyydestä keskusteltaessa tulisikin välttää ongelmien syyn ja ratkaisun siirtämistä pelkästään yksilöiden harteille ja vain yksilötasolle. Köyhyys ja sen käsittely edellyttävät laajempaa kansalaiskeskustelua, joka ei rajoitu pelkästään tukiin ja palveluihin. Köyhyyden tarkastelu edellyttää hyvinvoinnin ja resurssien uudelleenjaon kriittistä tarkastelua koko hyvinvointijärjestelmän tasolla. Artikkelista voidaankin lukea myös kriittisen ja rakenteellisen sosiaalityön näkökulmia.

LÄHTEET

- Ahola, E., & Hiilamo, H. (2013). *Köyhyyttä Helsingissä: Toimeentulotuen saajat ja käyttö 2008–2010*. Kelan tutkimusosasto. <http://hdl.handle.net/10138/38938>
- Blomberg, H., Kroll, C., & Meeuwisse, A. (2013). Nordic social workers' assessments of child welfare problems and interventions: A common model in child welfare? *European journal of social work*, 16(3), 311–326. <https://doi.org/10.1080/13691457.2012.685700>
- Ensi- ja turvakotien liitto. (2024). *Jokaisen numeron takana on ihminen Lapsiperheiden kokemuksia taloudellisesta tilanteestaan kesällä 2024*. Saatavilla 30.11.2024 <https://ensijaturvakotienliitto.fi/wp-content/uploads/2024/08/KYSELYRAPORTTI-Lapsiperheiden-taloudellinen-tilanne-kesa-2024-FINAL.pdf>
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
- Goman, O., & Liikanen, S-L. (2024). Lapsiperheköyhyys haastaa hyvinvointia. *Oamk Journal* (23). <http://urn.fi/urn:nbn:fi-fe202402207947>
- Heino, E., & Lillrank, A. (2020). Institutionaalisen luottamuksen rakentuminen – maahanmuuttajataustaiset perheet perus- ja vammaispalveluiden käyttäjinä. *Sosiologia*, 57(4), 346–362. <https://journal.fi/sosiologia/article/view/124578>
- Heino, E. (2016). Ymmärrystä ja tukea – kohtaamattomuutta ja vääryyttä. Venäläistaustaisten perheiden institutionaalisen luottamuksen ja epäluottamuksen rakentuminen suomalaisia peruspalveluita kohtaan. *Yhteiskuntapolitiikka*, 81(2), 127–137.
- Hendricks, J. & Hatch, L-R. (2006). Lifestyle and ageing. Teoksessa R.-H. Binstock, & L-K. Geroge (toim.), *Handbook of aging and the social sciences* (s. 303- 319). Elsevier Academic Press.
- Hiilamo, H., Kivipelto, M., Moisio, P., Mukkila, S., Nykänen, E., Ollonqvist, J., Peltoniemi, J., Saikku, P., Tervola, J., Tuovinen, A.-K., & Virrankari, L. (2023). *Hallitusohjelman mukaisten sosiaaliturvan leikkausten vaikutukset vuoteen 2027*. (Työpaperi, 45). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-229-7>

- Jaakola, A.-M. (2020). *Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelun sosiaalityössä* [Väitöskirja, Itä–Suomen yliopisto]. Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-3435-2>
- Jokinen, A, Raitakari, S., & Ranta, J. (2022) Konstruktionistisia tulkintoja marginalisaatiosta ja aikuisten parissa tehtävästä sosiaalityöstä. Teoksessa A. Jokinen & S. Raitakari & J. Ranta (toim.), *Sosiaalityö yhteiskunnan marginaaleissa*. Vastapaino.
- Juhila, K. (2009). Sosiaalityön selontekovelvollisuus. *Janus* 17(4), 296–312. <https://journal.fi/janus/article/view/50532>
- Juntti, M. (6.8.2024). Oulussa häätöjen määrä on laskenut, vaikka muualla maassa kasvu on ollut kovaa – kaupungin asumisneuvonnassa häätöjä saadaan estettyä yhä enemmän. *Kaleva*. Saatavilla 30.11.2024 <https://www.kaleva.fi/oulussa-haatojen-maara-on-laskenut-vaikka-muualla/11281281>
- Jyrkämä, J. (2007). Toimijuus ja toimintatilanteet – aineksia ikääntyvien arjen tutkimiseen. Teoksessa M. Seppänen, A. Karisto, & T. Kröger (toim.), *Vanhuus ja sosiaalityö: sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä* (s. 197–217). PS-kustannus.
- Kangas, O. & Ritakallio, V. (2008). *Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa*. Kela.
- Kansaneläkelaitos. (2024a). *Toimeentulotuki*. Saatavilla 27.10.2024 <https://www.kela.fi/etti/Toimeentulotuki.pdf>
- Kansaneläkelaitos. (2024b). *Yleisen asumistuen saajaruokakunnat, keskimääräiset tuet, asumismenot ja ruokakunnan tulot*. (24.11.2024) Kelasto. <https://raportit.kela.fi/linkki/32921804>
- Kontula, A. (8.3.2024). Toimeentulotuen siirto kunnilta Kelalle saatte- li soturisossut matkaan. *Talous- ja Yhteiskunta -lehti*. <https://labore.fi/t&y/toimeentulotuen-siirto-kunnilta-kelalle-saatteli-soturisossut-matkaan/>
- Kostamo-Pääkkö, K., Liikanen, S-L., Rajanen, T., & Tavia, M. (2023). *Taloudellisen hyvinvoinnin tietopaketti*. Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialue Pohde. Saatavilla 30.11.2024 <https://pohde.fi/wp-content/uploads/2023/05/Hyvinvointikertomus-liite-taloudellinen-hyvinvointi.pdf>
- Krumer-Nevo M. (2016). Poverty-aware social work: A paradigm for social work practice with people in poverty. *The British Journal of Social Work* 46(6), 1793–1808.
- L 1301/2014 Sosiaalihuoltolaki 30.12.2024/1301. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>
- L 731/1999. Suomen perustuslaki 11.6.1999/731. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Liikanen, S-L. (2017). *Köyhät ritarit: Luottamus köyhyyskirjoituskilpailuun osallistuneiden lapsiperheiden vanhempien kirjoituksissa*. [Lisensiaatintutkimus, Jyväskylän yliopisto]. (Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja. Diak Tutkimus 1). Diakonia-ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-289-9>
- Mattila, H., Laatu, M., Näsi, E., Heinonen, H-L., Korpela, T., Tervola, J., Joensuu, M. & Unkila, K. (2021). Asiakasnäkökulma sosiaaliturvan monimutkaisuuteen. Teoksessa L. Virrankari, H. Mattila, P. Saikku, E. Sihvonen, & J. Tervola (toim.), *Tutkimuskatsaus Suomen sosiaaliturvan monimutkaisuuteen* (s 48–61). Sosiaaliturvakomitean julkaisuja 2021:1). Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5434-2>
- Mäkinen, L., Virmasalo, I., Hirvonen, M. & Valoisat-ryhmä (2024). *”Köyhyys on mahdollisuuksien puutetta” - kanssatutkimus lapsuudessa koetusta köyhyydestä ja köyhyydessä pärjäämisestä*. (Itlan raportit ja selvitykset 2024:1). <https://itla.fi/wp-content/uploads/2024/05/Kanssatutkimus-lapsuudessa-koetusta-koyhydesta.pdf>
- Mäntyneva, P., & Hiilamo, H. (2018). Osallisuuden ja osattomuuden dynamiikka työtoiminnassa. Etnografinen tutkimus kolmella kuntouttavan työtoiminnan kentällä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 83(1), 18–28. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201802143412>
- Niukko, K., & Viitasalo, K. (2024). Tiedostavan ajattelun seurauksena tapahtuva taloudellinen vapautuminen. *Aikuiskasvatus*, 44(2), 94–105. <https://doi.org/10.33336/aik.131892>
- Nørup, I., & Jacobsen, B. (2022). Not seeing the elephant in the room: How policy discourses shape frontline work with child poverty. *Social policy & administration*, 56(4), 580–594. <https://doi.org/10.1111/spol.12784>

- Ohisalo, M. & Laihiala, T. & Saari, J. (2015). Huono-osaisuuden ulottuvuudet ja kasautuminen leipäjonoissa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 80(5), 435–446. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015102215027>
- Ojanen, K. (2023). ”Kyllähän siitä omasta vastuusta puhutaan aika paljonkin aikuisten kanssa.” Asiakkaiden vastuullistaminen sosiaalityöntekijöiden haastattelupuheessa. *Janus*, 31(4), 356–375. <https://doi.org/10.30668/janus.119800>
- Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialue Pohde. (2023). *Minun arkeni ja elämäni Pohjois-Pohjanmaalla. Pohjoispohjalaisten kokemuksia hyvinvoinnista ja sen osa-alueista touko-kesäkuussa 2021*. Saatavilla 30.11.2024 https://pohde.fi/wp-content/uploads/2023/02/Minun-arkeni-ja-elamani-2021_Raportti-15.5.2022.pdf
- Raitakari, S., & Günther, K., & Juhila, K. (2022). Koti hyvinvointityön ja haavoittuvuuden kohtaamisen ympäristönä. Teoksessa Raitakari, K. Günther, & K. Juhila (toim.), *Koti, hyvinvointityö ja haavoittuvuus* (s. 7-17). Tampere University Press
- Settersten, R. (2006). Aging and the life course. Teoksessa R.-H. Binstock, & L.-K. George (toim.), *Handbook of aging and social sciences* (s. 3–19). Elsevier Academic Press.
- SOSTE Suomen sosiaali ja terveystyö ry. (2023). *SOSTEn laskelmat: Näin sosiaaliturvan kumuloituvat leikkaukset vaikuttavat käteen jääviin tuloihin – köyhyys lisääntyy*. Saatavilla 22.11.2024 <https://www.soste.fi/uutiset/sosten-laskelmat-nain-sosiaaliturvan-kumuloituvat-leikkaukset-vaikuttavat-kateen-jaaviin-tuloihin-koyhyys-lisaantyy/>
- Sosiaali- ja terveystyöministeriö (2024). *Yleistuki*. Saatavilla 8.10.2024 <https://stm.fi/yleistuki>
- Stones, R. (2005) *Structuration theory*. Palgrave.
- Tapio, T. (2024). *Universaaliudesta vastikkeellisuuteen ja syyperustaisuuteen: toimeentuluelta leipäjonoon. Pohdintoja aikuissosiaalityönpäiviltä Kokkolasta. Hyvinvointia, osallisuutta, pärjäämistä – HOP-hanke*. Saatavilla 30.11.2024 <https://hop.dia.fi/2024/05/20/universaaliudesta-vastikkeellisuuteen-ja-syyperustaisuuteen-toimeentuluelta-leipajonoon/>
- Terveystyö ja hyvinvoinnin laitos. (22.11.2024). *Kunnan pienituloisuusaste (ind. 3099) ja Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet henkilöt vuoden aikana, % asukkaista (ind. 4021)*. Sotkanet.fi. https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko/?indicator=s_Ytsk4tBAA=®ion=s07MtDaJAAA=&year=sy5zsTbS0zUEAA==&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.1.1&buildTimestamp=202407081245
- Toikko, T., Seppälä, P., & McLaughlin, T.C. (2022). Additional income support buffers the demand for child protection services at the municipality level. *International Journal of Social Welfare*, 33(1), 5–17. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12569>
- Toivonen, T. (1.8.2024). Häädöt lisääntyvät vauhdilla – asunnottomien auttaja: ”Ihmisillä on hätä”. Yle. <https://yle.fi/a/74-20102348>
- Ulosottolaitos. (12.9.2024). Toimitetut häädöt 2023 ja 2024.
- Vinberg, J. (2023). . ”Tuntuu, että on niin erilainen kaikista”. *Lapsen kokemuksia pientuloisuudesta. Lapsen ääni 2023. Pelastakaa Lapset ry*. Saatavilla 30.11.2024 <https://www.pelastakaaalapset.fi/wp-content/uploads/2023/10/lapsen-aani-2023.pdf>
- Virrankari, L. & Isola, AM. (2021). Miten käy mahdollisuuksille köyhydessä? *Yhteiskuntapolitiikka*, 86(3), 287–296.
- Valtioneuvosto. (2023). *Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023*. (Valtioneuvoston julkaisu 2023:58). Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>
- Wray, S. (2007) To what extent do ethnic & cultural diversity influence women’s experiences of growing older? Teoksessa A, Tiihonen, & I. Syrén (toim.) *Ikääntyminen ja sukupuoli : seminaariesityksiä 20.-21.11-2006*. (Oraita 1/2007). Ikäinstituutti.